

Ngaahi Fehu'i 'Oku Fa'a 'Eké

Ko e hā e Fakatotolo Tau'atāina Tiliuefi?

Kuo fokotu'u e Fakatotoló ke sivilivivi'i mo fakahoko ha ngaahi fekumi ki he ngaohikovia kuo hoko 'i he 'Apiako Tiliuefi mo e 'uhinga na'e hoko aí. Ki ha toe fakamatala lahi ange, kātaki 'o lau e Ngaahi Makatu'unga Fekau'aki 'o e Fakatotoló 'i he'emaue uepisaiti www.dilworthinquiry.org.nz

'Oku mau tu'u tau'atāina mei he 'Apiako Tiliuefi, ko e Poate Talāsiti Tiliuefi mo e Pule'angá. 'Oku tataki kimautolu 'e he Ngaahi Makatu'unga Fekau'aki na'e aofangatuku 'e he Sea 'o e Fakatotoló mo e Kaungā-Fakatotoló hili ha ngāue ne ma'u ai e fakamatala tokoni mei he kau to'a ne ngaohikovia he Kolisi Tutuku Tiliuefi, kau mēmipa 'o e fāmilí mo e komiuniti fakalukufua 'o Tiliuefi.

'E 'oatu 'e ha talāsiti tu'u tau'atāina 'a e ngaahi ngāue tokoni ki hono pule'i mo fakahoko e ngāue faka-'ōfisi 'e fie ma'u ki he Fakatotoló ke fakahoko lelei mo kakato hono fatongiá pea tau'atāina mei he Poate Talāsiti Tiliuefi. 'E toki 'oatu e hingoa 'o e kau talāsiti tau'atāina 'i hono taimi totonú.

Ko e hā e taumu'a 'o e Fakatotoló?

Taumu'a: Ko e taumu'a 'o e Fakatotoló ke sivilivivi'i mo 'ilo kau ki he:

- natula mo e lahi 'o e ngaohikovia fakasekisuale mo e ngaahi ngaohikovia kehé 'i he 'Apiako Tiliuefi.
- ngaahi makatu'unga na'a ne fakatupu pe tñaki atu ki he ngaohikoviá;
- ngaahi ngāue ne fai pe ta'efai 'e he 'Apiakó, ko hono kau talāsiti, 'ōfisá mo e kau ngāue ke tali, pe ngāue ki he ngaahi lāunga 'a kinautolu ne ngaohikoviá;
- ko e fe'unga 'a e ngaahi tu'utu'uni mo e founa ngāue kuo fokotu'u 'i he 'Apiakó he 'ahó ni ke faka'ehi'ehi mei ha toe ngaohikovia he kaha'ú.

Kātaki 'o fakatokanga'i ange he 'ikai lava ke mau fai ha tu'utu'uni ki he fatongia fakalao 'o ha fakafo'ituitui pe kautaha ki ha fa'ahinga ngaohikovia, ko 'enau fai pe ta'efai ha ngāue ki ai.

Kapau 'okú ke fie lāunga ki he Kau Polisi fekau'aki mo hano ngaohikovia 'o ha tokotaha ako pe fānau ako 'i he 'Apiako Tiliuefi, kātaki 'o fetu'utaki ki he Kau Polisi 'i he Operation.Beverly@police.govt.nz pe (09) 302 6624.

Ko hai 'a e Kau Fakatotoló?

'Oku tataki 'e Hon. Dame Silvia Cartwright 'a e Fakatotolo Tiliuefi ko e Sea 'o e Fakatotoló. 'Oku kau fakataha 'a Dame Silvia mo Frances Joychild, ko ha loea ma'olunga, mo e Loea 'Ene 'Afió (Queens Counsel) ko e Tokoni Fakatotolo.

Dame Silvia Cartwright

Kuo hoko 'a Dame Silvia Cartwright ko ha mataotao fakalao mo ha loea fakalaloa 'i he ngaahi ta'u 'e 50 kuo hilí. 'I he 1967, na'á ne 'osi ai mo hono mata'itohi BA 'i he Laó mei he 'Univēsi 'Ōtakó pea ngāue fakalao ta'u lahi 'iate ia pē, ki mu'a pea toki kamata ngāue 'i he fakamaau'angá. 'I he 1989, na'á ne hoko ai ko e fuofua fefine Fakamaau Pule he Fakamaau'anga Fakavāhengá 'i Nu'u Sila peá ne hoko atu ko e fuofua fakamaau fefine 'i he Fakamaau'anga Ma'olungá.

Mei he 2001 ki he 2006, na'á ne hoko ai ko e Kōvana Pule hono 18 'o Nu'u Silá, ko e fefine fika ua pē ia ke ne ma'u e lakangá.

'Oku taukei lahi 'aupito 'a Dame Silvia 'i hono tataki e ngaahi fakatotolo fakafonua mahu'ingá. Ne 'iloa 'a 'ene tataki e Fakatotolo Cartwright 1988 ki he ngaahi 'Tsiu fekau'aki mo e faito'o 'o e kanisā he taungafanaú 'i he Falemahaki Fakafonua 'a Fafine 'i 'Aokalaní pea ki muí ni maí ko e Sea 'o e Fakatotolo Fakapule'anga ki he founa ngāue 'a e Komisiona ki he Mofuiké 'i he ngaahi lāunga ki he mofuiké, 'a Kenitapulí. Ko ha loea fakalaloa ia ki he potupotu tataú, hili 'ene ngāue 'i he Kōmiti 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'a Māmaní 'i hono Fakangata e Ngaahi Founa Filifilimānako Kotoa Pē ki he Kakai Fefiné (CEDAW), pea kaunga lahi ki hono fa'u 'o e Founa Ngāue Fili ki he Konivēsio CEDAW.

Frances Joychild QC

Ko Frances Joychild QC ko ha loea fakalaloa taukei ia 'o laka hake ha ta'u 'e 25 'ene ngāue he ngaahi fakamaau'angá. 'Oku taukei foki 'i hono fakahoko e ngaahi fakatotolo mo e siviliví 'i 'o e sekitoa 'a e pule'angá mo e sekitoa taautahá, 'o kau ai hono taki e Faka'eke'eke ki he Laulāpuna Fakakautau 'a Nu'u Silá. Lolotonga e fakatotoló, na'á ne siviliví 'i e tūkunga 'o e 'ulungaanga ta'etaau fakasekisuale 'a ha sātini 'i he RNZAF lolotonga e 1980 tupú, peá ne vakai 'i e ngaahi polokalama lolotongá ke ne malu 'i totonu mo ta'ofi ha toe hoko ha me'a pehē. Na'á ne tataki foki hono vakai 'i e fakahoko 'e he Va'a Ngāue mo e Pa'anga Hū Maí 'a e tu'utu'uni Ruka 'a e Fakamaau'anga Tangí 'i he 1997, 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakasōsialé.

'Oku mahulu atu 'ene mataotao he ngaahi 'Tsiu ki he kakai mo e ngaahi kautaha 'oku uesia 'e he ngaohikoviá, pā'usi'í, houtamakí mo e tā fakamamahí.

Kuo ngāue 'a Ms Joychild ko ha loea ke ne tataki e ngaahi hopo matu'aki faingata'a, 'o kau ai hono fakafofonga 'i e tokolahi hake he 300 'o e kau to'a ne ngaohikovia 'i he Lake Alice 'i he 'ao 'o e Komisiona Pule ki hono Tokangaekina 'o e Ngaohikoviá he 2021. Kuó ne ngāue 'i he ngaahi tu'unga kotoa pē 'o e fakamaau'angá 'i he ngaahi hopo kau ki he Lao Faka-Pule'angá mo e Ngaahi Totonu 'a e Tangatá.

Ko e hā e fa'ahinga ngaohikovia 'oku siviliví 'i 'e he fakatotoló?

Te mau siviliví 'i mo fai ha ngaahi fekumi 'i he ngaohikovia mafatukituki fakasōsiale mo e fakatu'asino 'o ha tokotaha ako pē pe fānau ako 'i he 'Apiako Tiliuefi. 'E kau heni e 'ulungaanga hangē ko e pā'usi'í, takiekina kākā, houtamaki mo e alā me'a pehē 'oku lava ke

hoko ai e ngaohikoviá.

‘E lava pē ke fakahoko e ngaohikoviá ‘e ha taha pē ‘o e ni‘ihi ko ení:

- a. Ko ha mēmipa ‘o e kau ngāue ‘o e Poaté mo e/pe ‘Apiako Tiliuefí.
- e. Ngaahi Vā Fengāue‘akí.
- f. Kau Ngāue ‘Ofá.
- h. Kinautolu ‘oku ‘oatu ha ngāue tokoní.
- i. Fānau Ako ‘o e ‘Apiako Tiliuefí.
- k. Ko ha tokotaha ‘a‘ahi mai ki he ‘Apiakó;
- l. Ko ha taha pē na‘e ‘i ha tu‘unga ke feohi mo e fānau akó ‘i ha fa‘ahinga taimi lolotonga ‘enau ‘i he malumalu ‘o hono tokanga‘i pe pule‘i ‘e he ‘Apiakó.

Ko e hā e vaha‘a taimi ‘e sivilivi‘i ‘e he Fakatotoló?

Te mau tokanga taha ki he ngaohikovia ne hoko ‘i he vaha‘a ‘o e ‘aho 1 ‘o Sanuali 1950 ki he ngata‘anga ‘o e ‘aho ‘o e Fakatotoló (‘oku lolotonga fokotu‘u ia ki he ‘aho 16 ‘o Tīsema 2022, tukukehe ‘o ka fiema‘u ‘e he Kau Fakatotoló ke fakalōloa e taimí).

Ko e hā e lōloa ‘o hono fakahoko e Fakatotoló?

‘E kamata ‘emau ngāue he ‘aho 1 ‘o Siulai, 2022 pea te mau ‘oatu ‘emau lipooti faka‘osí ‘i he ‘aho 16 ‘o Tīsema 2022, tukukehe kapau te mau fiema‘u ke fakalōloa e taimí. ‘E fakahoko ange kiate kinautolu ne kau mai ki he Fakatotoló ‘i ha taimi ki mu‘a, kapau ‘e fiema‘u ke fakalōloa e taimí.

Ko ha tokotaha ako lolotonga au pe kolisi tutuku ‘o e ‘Apiako Tiliuefí. ‘E founa fēfē ha‘aku kau atu ki he Fakatotoló?

‘Oku ‘i ai ha founa ‘e ua te ke lava ai ‘o ‘omai ha‘o fakamatala ‘ikai fakahāhā holo ‘o ho‘o a‘usia ‘i he ‘Apiako Tiliuefí ki he Fakatotoló.

Fakataha mo e Kau Fakatotoló

Te ke lava ‘o kole ke ke fakataha mo e Kau Fakatotoló, Dame Silvia Cartwright mo Frances Joychild QC. ‘E lava ke fai ia ‘i ha feitu‘u pē ‘okú ke filí, hangē ko ho ‘apí (‘i loto pe ‘i tu‘a ‘i ‘Aokalani), pe ‘e lava ke ke fakataha mo e Kau Fakatotoló ‘i honau ‘Ōfisi Fakatotoló ‘i ‘Aokalani. ‘E lava pē ke feau e fakamole fefononga‘aki mo e nofo‘anga ‘oku fakapotopotó ma‘anautolu ‘oku ‘i tu‘a ‘i ‘Aokalani ka ‘oku nau fie fononga mai ki ‘Aokalani ke fetaulaki mo e Kau Fakatotoló (vakai ki he fakamatala ‘i laló).

‘Oku mau talitali lelei e kau mai ‘a e kau to‘a ne ngaohikoviá ki ha fa‘ahinga fakataha pē mo ha tokotaha pe falukunga kakai ke tokoní‘i kinautolu, ‘a ia ‘e lava ke kau ai e fāmílí pe kau mēmipa ‘o e fāmílí pe ko ho‘o loeá. (‘Oku ‘ikai ko ha me‘a pau ia ke ke femataaki mo e Kau Fakatotoló ke ‘omi ho‘o fakamatalá, ‘e lava pē ke ke ‘omi ha fakamatala tohi ‘oku ‘ikai fakahāhā holo. ‘E lava pē ke mau fetu‘utaki atu ke fakatalanoa lahi ange ki ho‘o fakamatalá).

Te mau ngāue mo koe ke fokotu'utu'u ha fakataha fakataau mo ho'o ngaahi fiema'ú. Hangē ko ení, 'e lava ke fakahoko e fakatahá 'o femataaki pe 'i ha konifelenisi vitiō hangē ko e Zoom pe Microsoft Teams.

'E hoko e fakatahá ko ha faingamālie ia ma'au ke ke fakamatala fekau'aki mo ho'o ngaahi a'usiá, 'o kau ai hono ngaohikovia koe 'i he 'Apiako Tiliuefi, ko e nunu'a 'o e meá ni 'i ho'o mo'uí mo e ngaahi fokotu'u fakakaukau 'okú ke ma'u ki he founa 'e lava ke faka'ehi'ehi ai mei ha toe ngaohikovia 'i he 'Apiako Tiliuefi he kaha'ú.

Kimu'a peá ke fakataha mo e Kau Fakatotoló, 'e laka ange ke mau tomu'a ma'u ha fakamatala tohi 'ikai fakahāhā holo mea koe. 'E lava ke teuteu'i eni 'o faka'aonga'i e ki'i tohi "Ko hono vahevahe ho'o fakamatala 'ikai fakahāhā holó" ko ha fakahinohino. 'E lava ke ke tohi pē 'a e fakamatalá pe 'i hano tokoni'i koe 'e ha taha ngāue 'i he Kau Fakatotoló. Kapau kuó ke 'osi fakahoko ha fakamatala tohi, 'e fe'unga pē eni, ka ke kātaki mu'a 'o 'omi ia kiate kimautolu.

Fefononga'akí mo e Nofo'angá

Te mau 'oatu mo fakapa'anga ha ngaahi ngāue tokoni ki he, mo e ngaahi fakamole 'uhingamālie 'a e Kau To'a ne Ngaohikoviá, 'o fakataau mo ia 'oku fie ma'u ke tokoni'i kinautolu 'i he'enu kau mai ki he Fakatotoló. 'E lava ke kau heni ha ngaahi fakamole 'uhingamālie ki he fefononga'akí, nofo'anga ki ha kau to'a ne ngaohikovia pea mo ha tokotaha ke poupou kiate ia. 'E lava foki ke kau heni hano fakapa'anga 'o ha faifale'i; pea mo ha ngaahi totongi fakalao felālāve'i, 'o ka mau pehē 'oku fie ma'u 'i ho'o kau mai ki he Fakatotoló. Kapau 'okú ke fie ma'u ke fakapa'anga ho'o Fefononga'akí mo e Nofo'angá, kātaki 'o fakafonu e foomu Fefononga'akí mo e Nofo'angá 'a ia 'oku 'i he ki'i tohi ko ení.

Kuo pau ke ke tomu'a lesisita mo kimautolu ki mu'a peá ke fokotu'utu'u ha fakataha mo e Kau Fakatotoló. Ko e ngaahi fakaikiiki eni ke ke fetu'utaki mai afí:

Tu'asila Faitohí: Dilworth Independent Inquiry, PO Box 32-473 Devonport Auckland 0744

'Īmeilí: contact@dilworthinquiry.org.nz

Telefoni: Te ke lava 'o telefoni ki he Kau Fakatotoló 'i he 0800 888 743 'i he vaha'a taimi ko e 9 pongipongi ki he 5 efiafi, Mōnite ki he Falaite.

Te mau fetu'utaki atu leva ke fokotu'utu'u ho'o fakataha mo e Kau Fakatotoló.

'Omi ha fakamatala tohi 'ikai fakahāhā holo

Te ke lava 'o 'omi ha fakamatala tohi 'ikai fakahāhā holo ki he Kau Fakatotoló, kau ki ho'o a'usia 'i he 'Apiako Tiliuefi kae 'ikai femataaki mo e Kau Fakatotoló. 'E lava ke ma'u atu ha ki'i tohi ki ho'o fakamatala tohi 'i he'emaui uepisaiti 'i he www.dilworthinquiry.org.nz. 'E lava foki ke ke telefoni mai kiate kimautolu ke meili pe 'Īmeili atu e ki'i tohi.

'E lava ke taife pe tohinima ho'o fakamatalá pea 'omi ia ki he Inquiry to Dilworth Independent Inquiry, PO Box 32-473 Devonport Auckland 0744, pe 'Īmeili mai ki he contact@dilworthinquiry.org.nz.

Mahalo kuo 'osi 'i ai pē ha (kau) loea ia 'a ha kau to'a ne ngaohikovia 'e ni'ihī. Neongo iá, 'oku 'ikai fiema'u ia ke 'i ai ha'o loea ka ke toki kau mai ki he Fakatotoló.

Kapau te ke fiema'u ha tokoni, 'e lava ha tokotaha ngāue taukei 'i he Fakatotoló 'o tokoni'i koe ke ke teuteu ho'o ngaahi fakamatala tohi 'oku 'ikai fakahāhā holó. 'E lava 'o ma'u atu e tokoni ko eni ki he Kau To'a ne Ngaohikoviá pea 'oku fakapa'anga ia 'e he Kau Fakatotoló. 'E lava ke mau fakataha mo koe ke fakatalanoa ki ho'o ngaahi a'usiá pea teuteu'i ha fakamatala ma'au ke ke fakangofua mo fakamo'oni ai.

'E 'ikai lava e kau ngāue fakatotoló 'o 'oatu ha fale'i fakalao ki he kau to'a ne ngaohikoviá 'i ha fa'ahinga fakamatala pē te nau fai fekau'aki mo e 'Apiako Tiliuefi.

Kapau kuó ke 'osi teuteu'i ha fakamatala fekau'aki mo e taimi na'á ke ako ai 'i he 'Apiako Tiliuefi ki he Kau Polisi, Komisiona Pule ki hono Tokangaekina 'o e Ngaohikoviá, pe ki ha toe fa'ahinga taumu'a kehe, te ke lava 'o 'omi eni ki he Kau Fakatotoló pe ko ha'o fakangofua ki he Kau Fakatotoló ke nau ma'u ha tatau.

'Oku mau tali lelei ke ke 'omi ho'o fakamatalá kae 'ikai 'asi ai ho hingoá, ka neongo iá, 'e tokoni kiate kimautilu hono fakakau ho hingoá mo e ngaahi fakaikiiki fakafetu'utaki ke fakapapau'i pe te ke fie kau ki he tokoni ki ho'o Tu'unga Lelei, 'a ia 'oku 'oatu 'e he Fakatotoló. 'E tokoni foki ia kapau te mau fie ma'u ha fakamatala lahi ange.

Ki ha toe fakamatala lahi ange kau ki hono 'omi 'o ho'o fakamatala tohi 'ikai fakahāhā holó, kātaki 'o vakai ki he'emaui uepisaiti: www.dilworthinquiry.org.nz

Ko e hā ha tokoni te u lava 'o ma'u ke u kau ai ki he Fakatotoló?

'Oku mau tukupā ke tokoni'i e kau to'a ne ngaohikoviá ke nau ma'u e tokoni 'oku tāu 'i he 'enau ngāue mo kimautilú.

Tokoni ki ho'o Tu'unga Lelei

'Oku tukupā e Kau Fakatotolo Tau'atāina ke tauhi e tu'unga lelei 'anautolu kotoa pē 'oku nau fili ke kau mai ki he ngāue ni. Ko e taha kotoa pē 'oku kau mai ki he Fakatotoló, te ne lava 'o kau atu ki he 'luniti ki ho'o Tu'unga Lelei pea mo 'enau timi kuo ako'i fakapalōfesinalé, 'a ia 'oku nau taukei he ngāue mo e kau to'a ne ngaohikoviá mo kulukia tamakí.

'E tokoni'i 'e he Kau Taukei ki ho'o Tu'unga Lelei 'a kinautilu 'oku lesisita ke kau mai ki he Fakatotoló, poupou'i, pea fokotu'u atu ha ngaahi tokoni fakafeauloto mo e ngaahi tokoni kehe pē. 'Oku faka'aonga'i 'e he 'luniti ha sīpinga 'o e fepoupou'aki 'i he tokangá mo hono tataki 'o e fealea'akí. 'Oku 'uhinga eni ke fakafehokotaki 'e he kau taukei e kau to'a ne ngaohikoviá, fāmili mo kinautilu kotoa pē 'oku kau atú, ki he ngaahi ma'u'anga tokoni ke poupou'i hono pule'i e fetafeaki 'a e fakamatalá 'i he vaha'a 'o e Kau Fakatotoló, kau to'a ne ngaohikoviá, mo ha toe ngaahi tokoni kehe pē 'e fiema'u. 'E faifeinga e Kau Taukei ki ho'o Tu'unga Lelei ke tauhi e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e tokangaekiná 'oku fakatefito 'i he ngaahi 'ulungaanga 'o e 'ofá, tokangá, tauhi vaá mo hono fakapapau'i 'oku kau e malú mo e tokangá he'emaui ngaahi

founga ngāue. Neongo pe ko e hā e puipuitu'a 'o kinautolu 'oku kau mai, 'e ngāue 'a e 'luniti ki ho'o Tu'unga Lelei mo koe, ko ho fāmilī pe kakai 'oku nau poupou'i koé ke fakapapau'i 'oku feau ho'o ngaahi fiema'ú.

Ke fetu'utaki ki he timi ki ho'o Tu'unga Lelei, kātaki 'o 'Tmeili ki he Kau Fakatoló 'i he contact@dilworthinquiry.org.nz pe telefoni mai 'i he 0800 888 743 'i he vaha'a 'o e 9 pongipongi ki he 5 efiafi, Mōnite Falaite.

Tokoni ki ha ngaahi fakamatala tohi 'oku 'ikai fakahāhā holo

Mahalo kuo 'osi 'i ai pē ha (kau) loea ia 'a ha kau to'a ne ngaohikovia 'e ni'ihī. Neongo iá, 'oku 'ikai fiema'u ia ke 'i ai ha'o loea ka ke toki kau mai ki he Fakatoló.

Kapau te ke fiema'u ha tokoni, 'e lava ha tokotaha ngāue taukei 'i he Fakatoló 'o tokoni'i koe ke ke teuteu ho'o ngaahi fakamatala tohi 'oku 'ikai fakahāhā holó. 'E lava 'o ma'u atu e tokoni ko eni ki he Kau To'a ne Ngaohikoviá pea 'oku fakapa'anga ia 'e he Kau Fakatoló. 'E lava ke mau fakataha mo koe ke fakatalanoa ki ho'o ngaahi a'usiá pea teuteu'i ha fakamatala ma'au ke ke fakangofua mo fakamo'oni ai.

'E 'ikai lava e kau ngāue fakatoló 'o 'oatu ha fale'i fakalao ki he kau to'a ne ngaohikoviá 'i ha fa'ahinga fakamatala pē te nau fai fekau'aki mo e 'Apiako Tiliuefi. 'E founga fēfē hono tokanga'i 'e he Fakatoló e fakamatala fakafo'ituitui 'oku ou tuku atú?

'E fie ma'u ke tānaki 'e he Kau Fakatoló ha fakamatala fakatautaha pelepelengesi fekau'aki mo e ngaohikoviá 'i he 'Apiako Tiliuefi. 'Oku tukupā e Kau Fakatoló ke tokanga'i e fakamatala ko 'enī 'o fakataui ki he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e feongo'i'akí, 'ikai fakahāhā holó, mo e totonu fakafo'ituitui, pea te mau tānaki mo faka'aonga'i e fakamatala fakatautahá 'i he ngaahi founga pē 'oku poupou'i ai e ngaahi taumu'a 'o e Fakatoló. Te ke lava 'o ma'u ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e founga 'e tokanga'i mo malu'i ai 'e he Kau Fakatoló 'a e fakamatala fakatautahá 'i he'emaui fakamatala ki he totonu fakafo'ituitui.

Kapau 'oku 'ikai ko ha kolisi tutuku au pe tokotaha ako lolotonga 'i he 'Apiako Tiliuefi, 'e founga fēfē ha'aku kau atu ki he Fakatoló?

'Oku tokanga e Kau Fakatoló ke talanoa mo ha taha pē 'oku tui 'oku 'i ai ha'ane fakamatala pe fakamo'oni felāve'i mo e Ngaahi Makatu'unga Fekau'aki 'o e Fakatoló. 'E lava pē ke kau ai e fāmilī, kāinga pe ngaahi kaungāme'a 'o e Fānau Ako 'Apiako Tiliuefi 'i he kuohilī pe lolotongá pe kau ngāue 'i he kuohilī.

'E lava ke ke vakai ki he Ngaahi Makatu'unga Fekau'akí 'i he'emaui uepisaití.
www.dilworthinquiry.org.nz

Kapau 'okú ke fie kau mai ki he fakatoló, kātaki 'o fetu'utaki ki he Kau Fakatoló 'i he contact@dilworthinquiry.org.nz pe telefoni ki he Kau Fakatoló 'i he 0800 888 743 'i he vaha'a 'o e 9 pongipongi ki he 5 efiafi, Mōnite ki he Falaite.

'E founga fēfē hono fakahoko e Fakatololo Tau'atāiná?

'E kau 'i he'emaui ngaahi founḡá 'a e: fanongo kiate kinautolu 'oku nau fie talanoa mo kinautolú; a'u tonu ki he kakai mo e ngaahi fakamatala felāve'í mo e fekumi mo hono vakai'i e ngaahi lekooti tohi hangē ko e ngaahi faile 'a e 'apiakó mo e ngaahi lekooti 'a e Kau Polisi.

'Oku fakataumu'a 'emaui ngaahi founḡa ngāue ke:

- a. poupu'i e Kau To'a ne Ngaohikoviá, fāmilí, fānaú pe ngaahi kaungāme'a 'o e Fānaui Ako he 'Apiako Tiliuefi 'i he kuohilí pe lolotongá, 'oku nau faka'amu ke kau mai ki he ngāue 'i he Fakatotoló;
- e. 'oatu ha faingamālie kehekehe ki he founḡa 'oku lava ai e Kau To'a ne Ngaohikoviá, fāmilí, kāinga pe ngaahi kaungāme'a 'o e Fānaui Ako he 'Apiako Tiliuefi 'i he kuohilí pe lolotongá 'o vahevahe 'enau ngaahi a'usiá mo e kau Fakatotoló (hangē ko 'ení, 'aki hono faka'aonga'i e ngaahi fakamatala kuo ma'u mei ha ngaahi tūkunga kehe);
- f. 'oua te ne toe uestia tamaki e Kau To'a ne Ngaohikoviá, fāmilí, kāinga pe ngaahi kaungāme'a 'o e Fānaui Ako he 'Apiako Tiliuefi 'i he kuohilí pe lolotongá, 'o fakatatau mo e tu'unga lelei taha 'e malavá;
- h. fakatokanga'i ai e ngaahi fakakaukau 'ulungaanga fakafonua felāve'i mo iá;
- i. mahinongofua;
- k. 'ikai fai ha fakamaui ta'etotonu ki he ngaahi hopo hia pe hopo sivile lolotongá pe 'i he kaha'ú, pe ngaahi fakatotolo kehe 'oku hoko he taimi tataú;
- l. faka'aonga'i e ngaahi fakamatala fakafo'ituitui 'okú ne ma'ú 'o fakatatau mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e feongo'i'akí, 'ikai fakahāhā holó, totonu fakafo'ituitui mo e fakangofua 'i he 'ilo kakató, kae pehē ki he talangofua ki ha ngaahi tu'utu'uni fakalao lolotonga ke ta'ofi ha fakamatala;
- m. faka'atā kinautolu 'oku nau 'omi ha ngaahi fakamatala tohi ki he Fakatotoló ke nau lava 'o toe ma'u e fakamatala ko iá 'i ha 'aho 'amui ange hili ha'anau kole;
- n. fakamatala kiate kinautolu 'oku kau mai e ngaahi tokoní, lāungá pe ngaahi founḡa ngāue kehe 'e ala 'atā ma'anautolú;
- ng. tokanga'i lelei ha ngaahi felālāve'i 'i he Fakatotoló mo e Polokalama Fakatonutonú ke fakasi'isi'i e loto mafasiá mo e kulukia tamaki 'a e Kau To'a ne Ngaohikoviá, 'a ia 'oku nau kau fakatou'osi atu ki he ongo polokalamá.

Kapau 'oku 'i ai ha'o fa'ahinga fakamatala tokoni pe ngaahi fokotu'u fekau'aki mo 'emaui ngaahi founḡa ngāue, kātaki 'o fetu'utaki mai 'i he contact@dilworthinquiry.org.nz pe fetu'utaki ki he Kau Fakatotoló 'i he 0800 888 743 'i he vaha'a 'o e 9 pongipongi ki he 5 efiafi, Mōnite ki he Falaite.

'Oku lau e Ngaahi Makatu'unga Fekau'aki 'a e Fakatotoló ki hono fakatokanga'i 'e he Kau Fakatotoló e ngaahi fakakaukau 'ulungaanga fakafonua, 'oku 'uhinga ia ki he hā?

'Oku 'uhinga eni ki hono fakatokanga'i mo faka'apa'apa'i e ngaahi puipuitu'a 'ulungaanga fakafonua kehekehe 'oku ha'u mei ai 'a kinautolu 'oku kau mai ki he Fakatotoló. 'E lava ke 'omi 'e he ngaahi puipuitu'a ko ení ha tūkunga makehe ki he taha kotoa 'oku kau mai mo

‘enau fānaú, kāinga, ‘ainga pe fāmilí. Ko hono mo‘oní, ‘oku ‘uhinga foki ia ke ngāue fakataha ‘a kinautolu ‘oku kau mai ki he Fakatotoló ‘i ha founa ‘oku tataki ‘e he ngaahi fiema‘u ‘ulungaanga fakafonua ‘a kinautolu ‘oku kau mai.

‘Oku fie fanongo nai e Kau Fakatotoló ki he kau Mauli na‘a nau ako pe lolotonga ako ‘i Tiliuefi pea ‘i ai ha‘anau fakamatala felāve‘i mo e Fakatotoló?

‘Io. ‘Oku mau fie fanongo ki he kau Mauli na‘a nau ako pe lolotonga ako ‘i Tiliuefi pea ‘i ai ha‘anau fakamatala felāve‘i mo e Fakatotoló. Tu‘unga ‘i he taumu‘a fakalukufua ‘o e ‘Apiako Tiliuefi mo e tu‘unga mahu‘inga ‘o e kau Mauli ko e kau tangata‘i fonuá, ‘oku mahu‘inga kiate kimautilu ‘a e ngaahi fakakaukau faka-Mauli ‘i he ngaahi me‘a ‘i loto ‘i he ngaahi makatu‘unga fekau‘aki ‘oku mahu‘inga kiate kimautilu.

Ko ha mēmipa au ‘o e komiuniti LGBTQI, ‘oku mahu‘inga nai ‘eku fakakaukau ki he Kau Fakatotoló?

‘Io, ko e ngaahi fakakaukau mei he Kau To‘a Kolisi Tutuku ne Ngaohikoviá, fānau ako Tiliuefi (kuohilí mo e lolotonga) mo honau ngaahi fāmilí, fānau ‘i he komiuniti LGBTQI, ‘oku mahu‘inga ia ki he Fakatotoló. ‘Oku mau fie fanongo ki ha ngaahi fakakaukau puipuitu‘a kehekehe kae lava ke mahino kakato e ngaahi a‘usia mo e nunu‘a kehekehe ‘i he ni‘ihi fakafo‘ituitui, ko honau ngaahi fāmilí mo e kāinga.

‘Oku kehe fēfē nai ‘a e Fakatotolo Tau‘atāina Tiliuefi mei he Komisiona Pule Fakatotolo ki hono Tokangaekina ‘o e Ngaohikoviá?

Ko ha ongo founa ngāue kehekehe kinaua. ‘Oku lahi pea kehekehe e fatongia ‘o e Komisiona Pule Fakatotolo ki hono Tokangaekina ‘o e Ngaohikoviá, ‘o fakatatau mo hono ngaahi makatu‘unga fekau‘aki mei he Pule‘angá, pea ‘oku ta‘etūkua ‘ene ngāue. ‘Oku ‘ikai ke tokanga taha ia ki he ‘Apiako Tiliuefi, ka ‘oku vakai ia ki he me‘a na‘e hoko ki he fānau, to‘utupu mo e kakai lalahi tu‘u laveangofua ‘oku tokanga‘i ‘e he Pule‘angá pea ‘i he malumalu ‘o e ngaahi kautaha fakalotu ‘i Nu‘u Silá ‘i he vaha‘a ‘o e 1950 – 1999. ‘E lava ke ma‘u ha fakamatala lahi ange fekau‘aki mo e Komisiona Pulé ‘i he‘enau uepisaiti www.abuseincare.org.nz

‘Oku fakatefito e Fakatotolo Tau‘atāina Tiliuefi ki he ‘Apiako Tiliuefi pē pea kuo fokotu‘u ia ‘e he Poate Talāsiti Tiliuefi. ‘Oku fa‘u ia ke ne sivilivi‘i pē ‘a e ngaahi me‘a felāve‘i mo e ‘Apiako Tiliuefi pea ‘oku tau‘atāina kakato ia mei he Komisiona Pulé, mo e ‘Apiako Tiliuefi. ‘E vakai‘i ‘e he Fakatotoló ‘a e natula mo e lahi ‘o e ngaohikovia fakasekisuale mo fakatu‘asino mafatukituki ‘i he fānau ako ‘o e ‘Apiako Tiliuefi, mei he 1950 ki he ngata‘anga ‘o e Fakatotoló.

‘E fie ma‘u nai ke kau e kau Tiuta Lahi, Kau Ngāue ma‘olunga ‘o Tiliuefi mo e kau mēmipa ‘o e Poate Talāsiti Tiliuefi ‘i he lolotonga mo e kuohilí ki he Fakatotoló?

‘Oku ‘ikai hamau mafai ke tu‘utu‘uni ki ha taha ke kau mai pe ‘omi ha fakamo‘oni ki he fakatotoló.

Ka neongo iá, kuo ‘osi fakapapau‘i mai ‘e he Poate Talāsiti Tiliuefi te nau poupuu kakato mai

ki he Fakatotoló, 'o kau ai e tokoni ke mau fanongo ki he kakai ne nau, pe 'oku nau, ngāue pe 'i ai ha'anau pīkinga mo e Poaté pea mo e 'Apiakó.

'Oku kau heni ha tukupā mei he kau mēmipa lolotonga kotoa 'o e Poate Talāsiti ke fakafaingamālie'i kinautolu ki ha ngaahi faka'eke'eke mo e Kau Fakatotoló 'i hano fakahoko ange, mo hono tokoni'i 'o e Kau Fakatotoló 'i he fetu'utaki ki he kau mēmipa Poate 'i he kuohilí mo e kau ngāué 'i hano kole ange.

'E founa fēfē hono tuku mai e lipooti 'o e ola 'o e ngaahi fekumi 'a e Fakatotolo Tau'atāina Tiliuefi?

Te mau 'oatu ha lipooti 'o e ola e ngaahi fekumí mo e ngaahi fokotu'ú 'i he me'a pē 'i loto he Ngaahi Makatu'unga Fekau'akí ki he Poate Talāsiti Tiliuefi. 'E 'atā e lipooti ko 'ení ki ha taha pē ka 'e to'o ha ngaahi fakamatala ke fakapapau'i 'oku 'ikai fakahāhā holo 'akinautolu na'a nau kau mai ki he Fakatotoló. 'E 'oatu foki ha tatau 'o e lipōtí kiate kinautolu kotoa ne kau mai ki he Fakatotoló.

'E fakahoko nai 'e he 'Apiako Tiliuefi ha fa'ahinga fokotu'u fakakaukau 'e 'oatu 'e he lipooti Fakatotoló?

'Oku 'ikai ma'u 'e he Fakatotoló e ngaahi mafai ke fakamālohia hono ngāue'i ha taha pē 'o 'ene ngaahi fokotu'ú. 'E 'atā e Lipooti 'o e Fakatotolo Tau'atāina Tiliuefi, kau ai mo 'ene ngaahi fokotu'ú ki ha taha pē. Kuo pehē 'e he Poate Talāsiti Tiliuefi 'oku nau tukupā ke ako mei he ola 'o e fekumi 'a e Fakatotoló mo 'enau ngaahi fokotu'ú ke fakalelei'i mo fakapapau'i 'oku tokanga'i, hao pea malu'i 'enau fānau ako lolotongá mo kinautolu 'i he kaha'ú. Ko e faitu'utu'uni ia 'a e Poate Talāsiti Tiliuefi ha'anau fakahoko ha me'a ke ngāue'i e ngaahi fokotu'u 'a e Fakatotoló.

'E lava nai ke 'omi 'e he Fakatotoló ha totongi pe fakatonutonu?

'E 'ikai lava ke mau 'oatu ki ha taha ha totongi pe fakatonutonu, ka neongo iá, kuo fokotu'u 'e he 'Apiako Tiliuefi ha Polokalama Fakatonutonu Tau'atāina.

Ko e Polokalama Fakatonutonú, 'a ia 'oku kau ai ha ngaahi fili kehekehe mo ha fakatonutonu fakapa'anga, 'e lava ke ma'u ia 'e he Kau To'a Kolisi Tutuku ne ngaohikovia fakasekisuale mo fakatu'asino mafatukituki 'e ha fakafofonga Tiliuefi lolotonga 'ene ako he 'Apiako Tiliuefi.

Ko e Polokalama Fakatonutonú 'e 'ikai fakahāhā holo, pea 'e ta'etotongi ia ki he kau to'a ne ngaohikoviá mo faingofua pē ke nau kau ki ai.

'E lava ke ma'u ha fakamatala lahi ange ki he Polokalama Fakatonutonú 'i he www.dilworthresponse.org.nz/redress-programme